

XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Mali Bunalımdan Çıkış İçin Muhasebecilerin Tavsiyeleri

Prof.Dr.Oktay Güvemli
Marmara Üni. E. Öğr. Üyesi

XVII. Yüzyılda uzun süren savaşlar ve mali yönetimdeki aksamalar devlet gelir ve giderlerindeki dengeyi bozmaya başlayınca devlet yöneticileri, devlet muhasebesinin üst kademe çalışanlarından görüş istemeye başlamışlardır. Muhasebecilerin bu tavsiyeleri XVIII. yüzyılın başlarına kadar devam etmiştir. Osmanlı muhasebe tarihinde özel bir yeri olan bu 70 yıllık dönemde kimi muhasebe düşünürlerinin görüşleri aşağıda özetlenmiştir.

a. Koçibey : Arnavut asıllıdır. Sarayın mali işleri ile uğraşmıştır. IV. Murad (1623-1640), Sultan İbrahim (1640-1648) dönemlerinde padişah hitaben risalelerini (rapor) yazmıştır. Önerileri aşağıdaki gibidir.

Hazine-i Amire'de çalışanların sayısı 1574'de 139 iken, 1631'de 263'e çıkmıştır. İstanbul'daki asker sayısı 33.500 iken, 88.000'e çıkmıştır. Bu artışlar fazladır, azaltılması gerekir. Toprağın gelirinin kiraya verilmesi şeklinde uygulanan tımar düzeninin uygulanmasında, işi bilmeyenlere ve layık olmayan kişilere verilmiştir. Rüşvet artmıştır, önlem alınmalıdır. En iyi yöntem adalettir. Mali yönetimin yürütülmesinde Padişah sık sık rapor istemelidir. Askeri sefere hazırlık uzun tutulmalıdır. Muhasebenin temel görevi, bir yıl içinde ne kadar akçe hasılat olur, ne kadar akçe sarf olunur bunları bir yıl boyunca yazmak ve yıl sonunda kesin hesabı düzenlemektir. Tüketiciyi korumak için narh kurumunu devlet iyi uygulamalıdır (Z. Danışman :Koçibey Risalesi, 1971, İstanbul).

b. Tarhuncu Ahmed Paşa : Arnavut asıllıdır. Devlet muhasebesinden yetişmiştir. Sadrazamlık yapmıştır. 1653 Yılında kaleme aldığı layiha'da

devlet gelir ve giderlerini analiz etmiş ve giderlerin gelirlere yapılmasını önererek, ilk muvazene (bütçe) düşüncesini öne sürmüştür. *Devletin öngördüğü gelirlerin gecikerek tahsil edilmesi, buna karşılık ödemelerin zamanında yapılması dengesizliğe neden olmaktadır* demektedir. Türk maliye ve muhasebe tarihinde, Tarhuncu Paşa'nın özel bir yeri vardır (A.Vefik, Tekalif Kavaidi, Osmanlıca, 1912, İstanbul).

c. Katip Çelebi : Devlet muhasebesinde – askeri sefer muhasebecisi- çalışan ve büyük Osmanlı tarihçisi olan Katip Çelebi'nin (1609- 1657) görüşleri aşağıdaki gibidir.

Devlet vergileri peşin toplamış ve harcamıştır. Sıkıntı buradan kaynaklanmaktadır. Yıllık giderler, gelirlerden 100 milyon akçe kadar fazladır. Devletin de insanlar gibi bir ömrü vardır. Bu ömür devrelere ayrılabilir. Osmanlı devleti de tevakkuf (duraklama) dönemine girmiştir. Önlemler buna göre alınmalıdır. Toplumun dört unsuru (ulema, askerler, tımar sahipleri - toprağın gelirini toplayan kişiler - ve reaya – köylü-) birbirlerinden yararlanarak çalışırlarsa topluluğun bir düzeni olur. On iki yıldır askeri seferlere katılıyorum, bütün köyleri harap halde gördüm. Bu duruma, ağır vergiler, yasa dışı zorlamalar nedeni olmuştur. (O.Ş. Gökyay : Katip Çeleni, 3.baskı, 1991, Ankara).

d. Defterdar Sarı Mehmed Paşa : Devlet muhasebesinden yetişmiştir. Defterdarlık yapmıştır. Tavsiyelerini aşağıdaki şekilde sıralamıştır.

Adalet padişahın başlar, adaletli yönetimde hazine zenginleşir, halkın refah içinde nüfus artışı sağlanması kolaylaşır.Rüşvetin ilacı adalettir. 1703 Yılında III. Ahmet (1703-1730) tahta çıktığında ben defterdardım. Ülke ondört yıl süren savaşta yoksullaşmıştı. Cülus (tahta çıktığında padişahın dağıttığı para) dağıtımında çok zorlandım. Zor para buldum, iki taksitte dağıttım. Çalışanlar sayısı fazladır, kadrolar azaltılmalıdır. Reaya'ya (köylü) karşı dürüst ve saygılı hareket edebilmek için, tüm ülkede otuz yılda bir sayım yapmak ve vergi yükümlülerini saptamak gerekir. Gelirlerin giderleri karşılayamadığı dönemlerde çare,deneyimli kişileri iş başına getirmektir (H.R.Uğural : Devlet Adamlarına Öğütler: Defterdar Sarı Mehmed Paşa, 1992, Ankara).